

VOL 4. ISSUE 9

JOURNAL OF CONTEMPORARY WORLD STUDIES

zenodo

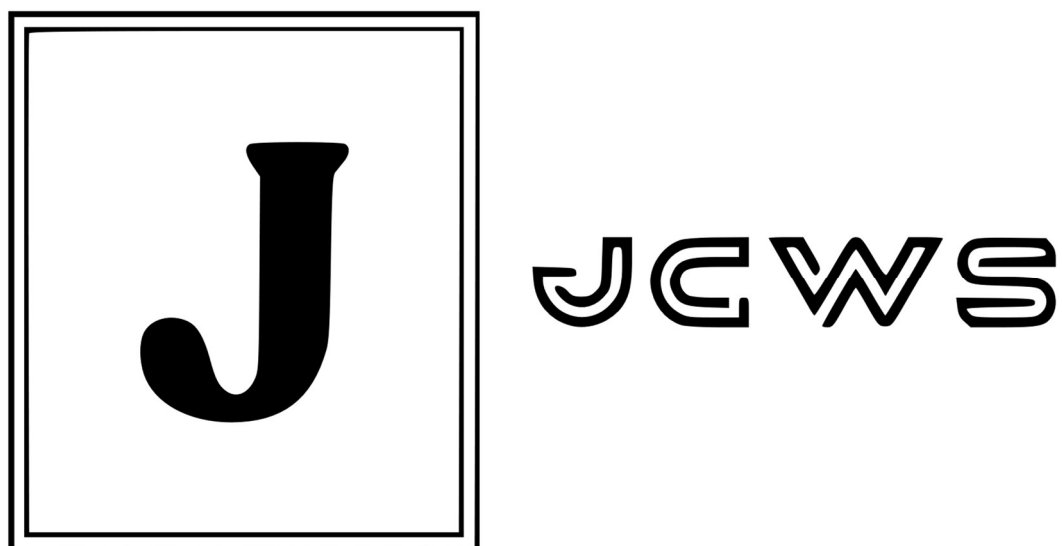
OpenAIRE | EXPLORE

ISSN

INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

ISSN:
3030-3311

VOLUME | 4 ISSUE | 9 | APRIL | 2026

ЎЗБЕКИСТОНДА ОИЛАВИЙ ТАДБИРКОРЛИКНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ ТАРИХИ ХУСУСИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР (1991-2020 йй)

Махмудов Камол

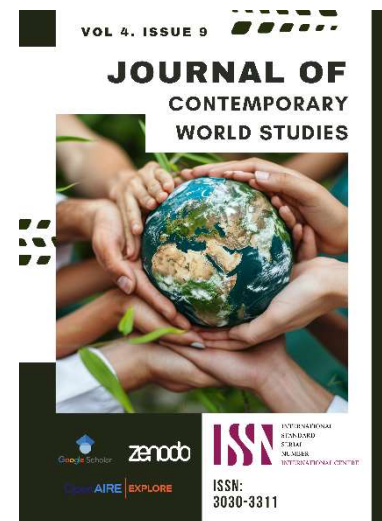
ТДИУ Ижтимоий фанлар кафедраси доценти. Сиёсатшунослик фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
e-mail: mahmudovkamol@mail.ru

ANNOTATION:

Мақолада Ўзбекистон мустақиллиги йилларида оилавий тадбиркорликнинг шаклланиш тарихи ва ривожланиш босқичлари хусусида сўз юритилган. Унда кичик бизнес ва тадбиркорлик негизида оилавий тадбиркорликнинг аҳоли бандлигидаги ўрни, ёшлар ва аёллар меҳнатини ташкил этиш ва ривожлантиришда ксаначилик, уй хунармандчилиги ва “Ҳар бир оила тадбиркор” тамойилининг аҳамияти баён қилинган.

KEYWORDS:

оилавий тадбиркорлик, кичик бизнес, уй хунармандчилиги, ксаначилик, мулк, қонун, қарор, аёллар, бизнес субъектлари, дастур, солиқ, норматив-ҳуқуқий асос.

April 24, 2026,
Published Date:
April 27, 2026

Journal Website:

<https://d-pressa.com/index.php/jcws/>

License

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

КИРИШ. (ВВЕДЕНИЕ/ INTRODUCTION).

Оилавий тадбиркорлик жаҳоннинг кўплаб мамлакатларида кенг тарқалган соҳаларидан биридир. Ушбу фаолият тури оилавий мулкка асосланган бўлиб, унда оиланинг барча аъзоларининг мулккий ҳуқуқлари мавжуд бўлади. Ўзбекистонда соҳани тартибга солишга йўналтирилган Ўзбекистон Республикасининг “Оилавий тадбиркорлик тўғрисида”ги қонуни қабул қилинган Мамлакатимизда оилавий тадбиркорлик кичик ва ўрта бизнеснинг муҳим тармоқларидан бири сифатида, унинг таркиби қисми бўлган касаначиликни ҳукумат дастури асосида ривожлантиришга кенг йўл очилди. Мақола ижтимоий-гуманитар фанлар учун хос объективлик, изчиллик, тарихий-қиёсий таҳлил, тарихий ҳамда ижтимоий воқеа ва ҳодисаларни хронологик асосда ўрганиш, манба ва даллиларга таяниш ва уларнинг ҳаққонийлигига асосланиш методлари негизида ёритилди.

МУҲОКАМА (ОБСУЖДЕНИЕ. / DISCUSSION)

Мамлакатимизда мустақиллик йиллари тарихида оилавий тадбиркорликни ривожлантириш давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Бунда касаначиликнинг қуйидаги турлари ривожланиши учун шароит яратилди: 1) дўппидўзлик; 2) тикувчилик (ички ва ишчи кийимлари, кўлқоп, чопон сингари; 3) пичоқчилик; 4) темирчилик; 5) гиламдўзлик каби хунармандлик соҳаларидир. Бу рўзгор ишлари билан уйда банд бўлиб қолган эркак ва аёлларни ижтимоий фойдали меҳнатга жалб этиш тадбирларидан бири бўлди.

Мустақилликнинг дастлабки йилларида мамлакатда оилавий тадбиркорликка эътибор жуда оммалашмаган бўлсада, шахсий томорқа

хўжаликларининг кенгайиши ҳисобига мазкур соҳа 1995 йилда сутнинг 75 фоизини, гўштнинг 70 фоизини, сабзавотнинг 65 фоизини, меваларнинг 60 фоизини, картошканинг 43 фоизини етиштириб берган [1. 23 б]. Жумладан, 1996 йил маълумотларига кўра, оилавий тадбиркорликдан бир оилага тўғри келадиган даромад Қорақалпоғистон Республикасида-470,3 сўм, Андижон-545,7 сўм, Бухоро-373,6 сўм, Жиззах-2432,4 сўм, Қашқадарё-326,4 сўм, Навоий-1720,2 сўм, Наманган-210 сўм, Самарқанд-785 сўм, Сурхондарё-100,5 сўм, Сирдарё-502,9 сўм, Тошкент-465,7 сўм, Фарғона-3566,6 сўм, Хоразм-417,2 сўм, Тошкент шаҳри-2443,4 сўм бўлган. Шу йили тадбиркорлик қилувчи оилаларнинг ўртача даромади 9470 сўм бўлган бўлса, ишчи хизматчи оилаларнинг ушбу соҳадан топаётган даромади 4614 сўмага тенг бўлган[2. 24 б].

Сўнгги йилларда аждодларимиздан мерос бўлиб қолган хунармандчиликни ривожлантириш борасида талай ишлар амалга оширилмоқда. Айниқса аёллар ва ёшларни касаначилик меҳнати орқали иш билан банд қилиш, уларни ижтимоий фойдали меҳнатга жалб қилиш борасида амалга оширилаётган ишлар маълум миқдорда оилалар иқтисодини кўтармоқда. Бу борада мамлакатда 2008 йилда касаначилар томонидан 34 миллионлик маҳсулот чиқарилган ва хизмат кўрсатилган. Аҳолини, айниқса, қишлоқ аҳолисини иш билан таъминлашнинг яна бир муҳим йўналиши шахсий ёрдамчи ва деҳқон хўжаликларида қорамол боқиш билан шуғулланадиган кишилар сонини кўпайтиришдан иборат бўлди.

Ўзбекистонда 2000 йиллар охирига келиб оилавий тадбиркорлик соҳасида сезиларли сифат ўзгаришларга

эришилди. Масалан, 2001 йилга келиб республикада 180 мингдан ортиқ кичик оилавий бизнес субъектлари ва 200 мингдан ортиқ шахсий иш юритувчи тадбиркорлар фаолият юритган бўлса [3. 96 б], 2008 йилга келиб уларнинг умумий ишлаб чиқаришдаги кўрсаткичи 48,2 % ни, 2009 йилда 50,1 %ни, 2010 йилда 52,5 %ни, 2011 йилда эса 54 % ни ташкил этди ёки 2000 йилга нисбатан 23 %га ўсган [4. 78 б].

Оилавий кичик бизнес субъектларини ташкил этилишининг ҳудудий тақсмотини кўриб чиқсак, уларнинг асосий қисми Ўзбекистоннинг хом ашё ресурслари ва ишчи кучига бой ҳудудларда ташкил этилаётганини кўриш мумкин. Масалан, 2008 йилнинг 1 январига қадар биргина Қашқадарё вилоятининг ўзида 75 мингга яқин оилавий кичик бизнес субъектлари ҳисобга олинган. Бу Ўзбекистон бўйича энг юқори кўрсаткичдир. Кейинги ўринларни Фарғона, Тошкент, Самарқанд ва Андижон вилоятлари (30 мингдан ортиқ) эгалламоқда. Бу кўрсаткич бўйича энг қуйи поғонани Сирдарё ва Навоий вилоятлари (15 мингдан ҳам кам) банд қилмоқда. Навоий вилоятининг бу соҳада ортда қолиб кетганлигига сабаб, у ерда асосан саноатнинг бошқа тармоқлари ривожланганлиги ва асосан йирик комплексларнинг фаолият кўрсатаётганидир [5. 74 б].

Тадқиқотлар шуни кўрсатдики, қишлоқ жойларида аёллар орасида ишсизлик муаммоси мавжуд. Масалан, 2000 йиллар ўрталарида республикада умумий аҳолига нисбатан ишсизларнинг 18,2 мингини аёллар ташкил этган, уларнинг 43,3 фоизи 18-30 ёшдагилар, 39,2 фоизи 30-50 ёшдагилар, 11,7 фоизи 16-18 ёшдагилар, 5,7 фоизи эса пенсия олди ёши ва ундан каттароқ ёшдагилар. Расмий ишсизлар деб рўйхатдан ўтган

эркаклар сони 14,0 минг кишини ташкил этган. Уларнинг 40,5 фоизи 18-30 ёшдагилар, 36,7 фоизи 30-50 ёшдагилар, 11,7 фоизи 16-18 ёшдагилар, 11,1 фоизи пенсия олди ёши ва ундан катта ёшдагилар ташкил этган [6. 33 б, 14-15 бетлар].

Н.Рахимованинг тадқиқотларига асосан, 18 ёшдан 55 ёшгача бўлган аёллар ўртасида оилавий тадбиркорлик билан шуғилланиш истагини билдирган респондентлар умумий аёллар салмоғининг жами 45, 4 % ни ташкил қилган. Муаллифнинг ёзишича, уларни келажакда ўз касбий карьерасини ошириш унчалик қизиқтирмайди, яъни уларни кўпроқ тадбиркорлик асосида иқтисодий манфаатдорлик қизиқтиради. Бу ҳақда сўралаганда, 47,9 % аёллар, хусусан ҳар икки респондентдан биттаси айнан шундай жавобни берган. Истиқболда ўз касбий малакаси, лавозими ва даражасини ошириш кўпроқ шаҳар аёлларини қизиқтиради, бу 52,1 %), қишлоқ аёлларида бундай тушунча кам, 44,2 %, бу кўрсаткич 20-24 ёшли аёллар орасида 57,9 % ни, 24-29 ёшли аёллар орасида 59,7 % бўлиб, турмушга чиқмаган аёллар орасида бу кўрсаткич 60,9% ни ташкил қилади. Айнан шундай тушунча соғлиқни сақлаш ходималари орасида 60,0%, бошқарув аппарати ходималари орасида 70,6 %, тадбиркор аёллар орасида 60, % дир [7. 26 б].

Кейинги йилларда “Янгиланаётган Ўзбекистон” да бу борадаги натижаларда янада ижобий силжишлар кўзга ташлана бошлади. Хусусан, 2017 йилга келиб республикада оилавий тадбиркорликда хусусий хизмат кўрсатиш ва қурилиш соҳаларида иш билан банд бўлганлар сони ўсиб, 36 фоиздан 52 фоизга етган. Бандликни таъминлашга қаратилган ҳудудий дастурларнинг амалга оширилиши, тадбиркорликни қўллаб қувватлаш ва

ривожлантириш натижасида 3,8 миллионга янги иш ўрни яратилган. Уларнинг 74 фоизидан зиёди кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасига тўғри келади [8. 47 б].

Оилавий тадбиркорлик ва кички бизнес субъектларига давлат хизматлари кўрсатиш асосида “Тадбиркорлик субъектларига “Ягона дарча” тамойили бўйича хизмат кўрсатиш тартиби жорий этилди. Бу ҳам юқоридаги муаммолар ечимини таъминлашга қаратилган бўлиб, унга биноан туман, шаҳар ҳокимликлари ҳузуридаги тадбиркорлик субъектларини рўйхатдан ўтказиш инспекциялари негизида “Ягона дарча” марказлари ташкил этилди. Улар 2016 йилнинг 1 январидан бошлаб тадбиркорлик субъектларига давлат хизматларини кўрсата бошладилар. Бу, шу жумладан оилавий тадбиркорлик фаолияти билан шуғилланаётган тадбиркорларга ҳам катта имкониятлар яратди. 2019 йилда аҳолини тадбиркорликка жалб қилиш орқали янги иш ўринлари яратиш, бандликни таъминлаш, ўз меҳнати билан даромад топиш истагида бўлган фуқароларга амалий ёрдам кўрсатиш мақсадида тизим изчил давом эттирилди. Унда кўзда тутилган вазифаларни молиявий таъминлаш мақсадида 7,2 триллион сўм йўналтирилди. Биргина Андижон вилоятининг ўзида 21 543 нафар фуқарога банклар томонидан 358 миллиард 350 миллион сўм имтиёзли кредит берилиши натижасида шунча хонадон барқарор даромад манбаига эга бўлди [9. 18-19 бетлар].

2020 йил 1 январидан эътиборан қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ер участкаларини олиб қўйиш ва бир фермер хўжалигидан бошқасига ўтказиш ҳамда жисмоний ва юридик шахслар эғалигида бўлган, улар фойдаланадиган, уларнинг мулки бўлган ер

участкаларини жамоат ва давлат эҳтиёжлари учун олиб қўйиш ваколатлари маҳаллий халқ депутатлари кенгашларига бериладиган бўлди [10. №105 сон].

ХУЛОСА (ЗАКЛЮЧЕНИЕ. COCLUSION).

Хулоса қилиб айтганда, республика Президентининг “Ўзини ўзи банд қилган аҳоли даромад солиғидан озод этилади”, деган даъвати бу йўлда оилавий тадбиркорлар, ҳатто оддий фуқароларга ҳам кенг имкониятлар яратди. Умуман, мустақиллик йилларида Ўзбекистонда оилавий тадбиркорлик учун кенг имкониятларнинг яратилиши ва ривожлантирилиши, бугунги кунда мамлакат ижтимоий-иқисодий тараққиётини, кичик бизнес ва тадбиркорликни янада кенгайтириш имконини бермоқда. Оилавий тадбиркорлик ва унинг ёрдамчи соҳаси ҳисобланган касаначиликнинг шаклланиши ва тараққий топиши жойларда ишсизлик муаммосини ҳал қилиб, аҳоли бандлигини таъминлашга ёрдам бераётганлиги билан изоҳланди.

Асосийси мустақиллик йиллари тарихида ушбу соҳанинг яна қайтадан тикланиши мамлакатда янги иш ўринлари яратиш, бандликни таъминлаш, ўз меҳнати билан даромад топиш истагида бўлган фуқароларга амалий ёрдам кўрсатиш мақсадида “Хар бир оила-тадбиркор” дастури изчил давом эттирилгани ҳамда кўзда тутилган вазифаларни молиявий таъминлаш мақсадида давлатнинг маълум миқдордаги маблағлари йўналтирилгани муҳим ўзгаришлардан бири эканлигини тасдиқлади.

АДАБИЁТЛАР ВА МАНБАЛАР (ЛИТЕРАТУРА/ REFERENCES)

1. Убайдуллаева Р.А. Ўзбекистон бозор муносабатларига ўтиш

шароитида аёллар ва меҳнат // Ўзбекистонда ижтимоий фанлар .-1999.- Б.23-бет.

2. Ўлмасов А. Оила иқтисоди. Т., “Меҳнат”. 24-бет.

3. Голованов А. Мустақил иқтисодий сиёсат стратегияси. // Мустақил Ўзбекистон тараққиётининг ғоявий асослари. Т.. 2001. 96-бет

4. Толипов Ф. Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожланиш тарихининг айрим жиҳатлари хусусида. // “Ўтмишга назар”. Т., 2019. №12 сон. 78-бет.

5. Мажидов Н, Наматов Э . Худудларни ижтимоий иқтисодий ривожланишида кичик бизнеснинг роли. Т. 2009, 74-бет.

6. Ата-Мирзаев О, Убайдуллаева Р ва бошқалар. Бозор иқтисодиётига ўтиш даврида Ўзбекистон аҳолисининг бандлиги.// Ўзбекистон демографик жараёнлари ва аҳоли бандлиги. Тошкент, 2006 йил. 33-бет. Яна қаранг: Ганиева Г. Женский вопрос и проблемы женщин в Узбекистане (1991-2005) // Автореферат на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Т., 2006. С 14-15.

7. Рахимова Н. Повышение экономической активности женщин на рынке труда Узбекистана. // Автореферат на соискание ученой степени доктора экономических наук. Т., 2007. С 26.

8. Маҳалла-хусусий тадбиркорлик ва оилавий бизнесни ривожлантириш маркази. Т.. 2015.47-б.

9. Давкараев Б. Хусусий тадбиркорлик- иқтисодий тараққиётнинг муҳим таянчи. // Ҳуқуқ ва бурч. №01(121)2016. 18-19 бетлар.

10. Ўзини ўзи банд қилган аҳоли даромад солиғидан озод этилади. (Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида 19 май куни тадбиркорликни қўллаб-қувватлашга

қаратилган қўшимча чора-тадбирлар бўйича видеоселетор йиғилиши ўтказилди. // Халқ сўзи. 2020 йил 20 май. №105.